

АРХІВИ США У ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКОВІ ТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ІСТОРІЇ

Рецензія на монографію: Левченко Лариса. Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація (Миколаїв: Іліон, 2013)

Рецензия на монографию: Левченко Лариса. Архивы и архивное дело Соединенных Штатов Америки: история и организация (Николаев: Илион, 2013)

Book Reviews: Levchenko Larisa. Archives and archival management in United States of America: history and organization (Mykolaiv: Ilion, 2013)

Архіви для будь якого історика є невичерпним джерелом інформації про події минулого і знань. Людство надавало виключну увагу збереженню архівів, починаючи від ранніх цивілізацій, а професія архівіста є однією із найдавніших у світі. Сполучені Штати Америки є порівняно молодого державою. У європейському суспільстві вкоренилася думка, що американська історія налічує трохи більше ніж два століття, американські народи не є єдиною нацією, а в американських архівах, точніше бібліотеках, як вважає більшість європейців, відсутні давні документи.

Натомість українська дослідниця, професійний архівіст із стажем роботи у понад 20 років, директор Державного архіву Миколаївської області Л. Левченко вирішила з'ясувати дійсний стан даної проблеми, відвідавши 2009 року Національний архів США та ряд архівів різних типів у штатах. Тож її дослідження, яке на теренах СНД є першим, що комплексно висвітлює історичний розвиток архівів та архівної справи у США, довело, що американські архіви ведуть свій відлік, ще з колоніальних часів, коли органами влади іспанських, британських, французьких колоній, релігійними інституціями тощо були утворені документальні комплекси, а для їх зберігання – архіви. Результати дослідження оприлюднено у монографії «Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація».

Автор будує свої дослідження, класично викладаючи матеріал. У першому розділі

нею приділено значну увагу аналізу історіографії даної проблеми, як праць американських авторів, так і зарубіжних. До зарубіжних вона включила статті та дисертації архівістів і вчених неамериканського походження, у т. ч. Росії, України, Німеччини, Канади, Франції, Ізраїлю, Великобританії. Її висновок свідчить, що найбільшу увагу архівам США приділяли канадські вчені та це й не дивно, оскільки архівісти Канади і Сполучених Штатів співпрацюють у одній професійній організації – Товаристві американських архівістів. Не лишила дослідниця поза увагою й радянський доробок. Однак, вона зазначила, що за радянських часів дослідження американських архівів були обтяжені значними труднощами, насамперед складними політичними стосунками двох країн у часи «холодної» війни, тому фактично єдиним виходом із даної ситуації було здійснення перекладів з американських архівознавчих видань і їх публікація у реферативних виданнях Головного архівного управління при Раді Міністрів СРСР та Всесоюзного науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи. Відтак, у колі зарубіжних досліджень відсутні такі, що висвітлюють утворення та розвиток архівів штатів, комплексно репрезентують історію Національного архіву США та професійних організацій архівістів США, аналізують різні напрями і методи архівної роботи. Серед численних праць американських авторів, аналіз яких здійснено у монографії, комплексних праць також не виявлено. Левченко дійшла

висновку, що напрями досліджень, на яких зосереджувались американські вчені, перш за все, стосувались практичних потреб галузі – організації управління архівною справою, напрацюванню методів експертизи цінності та відбору документів на зберігання, систематизації архівних колекцій, вирішення проблеми зберігання електронних документів.

Л. Левченко будує своє дослідження на значній джерельній базі: законодавчих актах та наказах президента США у сфері регулювання архівної справи, законодавчо-нормативних актах урядів штатів, численних звітах архівів США, публікаціях керівників архівів із досвіду роботи, а також наукових працях теоретиків американської архівної справи. Значну увагу дослідниця приділила використанню веб-ресурсів американських архівів, веб-порталів Національного архіву США, Товариства американських архівістів та веб-сайтів архівів штатів і історичних товариств, та численних видань професійної архівної періодики. Отже, проаналізована автором монографії джерельна база представлена достатньо репрезентативно і цілком забезпечує вірогідність як самого дослідження, так і здійснених на його підставі висновків.

Хронологічні межі дослідження Л. Левченко визначає від колоніальних часів до сьогодення, а у територіальному вимірі – усю територію Сполучених Штатів. При цьому значну увагу вона приділяє чинникам, що впливали на освоєння території північноамериканського континенту білими поселенцями. Автор акцентує увагу на тому, що характер американської нації, який значно вплинув як на формування комплексів архівних документів, так і на організацію управління архівами, сформувався ще в умовах фронтиту. Свою думку вона базує на концепції фронтиту, запропоновану наприкінці ХІХ ст. американським істориком Джексоном Фредеріком Тернером, яка отримала нове дихання у ХХІ ст. в працях американських та російських вчених. Також враховано поступове приєднання територій до перших 13 американських колоній, що утворили США. Формування органів влади штатів, утворення ними архівних комплексів порушувало питання про покладання обов'язків на секретарів штатів. Однак,

американська інтелігенція з часом впевнилася, що органи влади вживають недостатньо заходів для збереження архівів. Вони страждають від змін місця розташування столиць штатів, війн, пожеж, недбалого зберігання. Тож по усій країні стали виникати історичні товариства, що мали на меті збирати і зберігати історичні документи. Вони впливали на органи влади, спонукаючи тих утворювати архівні установи або самі ставали архівними закладами. Цілий розділ монографії присвячено автором діяльності історичних товариств штатів на архівній ниві. Автор значно персоналізує викладення матеріалу, визначаючи внесок членів історичних товариств у архівну справу. Висвітлення розвитку архівної справи у майже кожному штаті доведено автором монографії до сьогодення. Важливим для розуміння функціонування архівної галузі США на рівні штатів на єдиних засадах є окремий підрозділ «Особливості архівної системи США». Автор висвітлює спроби американських архівістів щодо запровадження єдиного архівного законодавства, які в цілому були невдалими, проте сприяли уніфікації архівних законів у різних штатах. З'ясовано питання співпраці архівістів штатів у різного роду професійних організаціях, які, з одного боку, засновані як громадські об'єднання, з іншого, з плином часу посіли важливе місце у методичному забезпеченні функціонування архівів штатів, розвитку співробітництва, освіти, а також фінансуванні архівних проектів у сфері забезпечення збереженості архівних колекцій, публікації історичних джерел, у т.ч. в мережі Інтернет.

Розглядаючи історію Національного архіву США, автор концентрує увагу на становленні архіву у передвоєнні, воєнні та повоєнні роки, на підставі праць співробітників архіву висвітлюючи заходи щодо передачі значних обсягів документів від федеральних департаментів на зберігання до архіву. Посилаючись на праці провідних американських архівістів, дослідниця вказує на несприятливі обставини розвитку архіву у 50-ті – першу половину 80-х рр. ХХ ст. Однак, між іншим вона зазначає, що повноваження архіву були поширені на сферу управління документацією у

федеральних департаментах. Отже, очевидно, що підпорядкування Національного архіву більш впливовій агенції – Адміністрації служб загального призначення – привело до посилення відповідальності органів і установ виконавчої гілки влади, які почали удосконалювати діловодство у своїх відомствах. Проте, американські архівісти вважали, що Національний архів як незалежна агенція краще б впорався із поставленими завданнями. Автор підтримує цю думку і окремих підрозділ присвячує боротьбі архівістів за «незалежність» архіву від Адміністрації служб загального призначення. Однак, у наступному підрозділі монографії, знов таки цілком обґрунтовано доведено, що архівісти США непривітно зустріли появу електронних документів, тому вони не були готовими до протистояння чиновникам, які зловживали не доопрацюваннями архівістів у сфері управління електронними документами. А певна річ, що електронні файли знищуються простим натиском кнопки на клавіатурі комп'ютера. Архів знов опинився перед проблемою організації відбору та зберігання надзвичайних обсягів документів, але вже на цифрових носіях, проте цього разу, шлях до її вирішення він знайшов у співпраці із представниками наукових галузей. Вивчивши стан створення Архіву електронних документів «ERA», автор монографії дійшла висновку про те, що у США вклали значні кошти у побудову системи «ERA», але поки що завершити свій «космічний» проект не змогли через складність технологічних рішень. Дослідниця вказує на заходи, які уряд США сьогодні вживає щодо удосконалення управління електронним діловодством у федеральних відомствах і абсолютно права у тому, що увесь світ спостерігає за цим процесом і очікує на його результати, оскільки проблема організації зберігання електронних файлів турбує усіх. У монографії критично підібрані факти втрати цифрових документів у США через зловживання чиновників.

Висвітлюючи питання розсекречування документів у США у наступному розділі монографії автор звернулась до аналізу законодавчо-нормативної бази, фактично не пропустивши жодного закону або

президентського наказу. Вона вказала на громадянську позицію американського народу, який від 1960-х рр. намагався контролювати представників влади. Зокрема, це проявилось у питаннях надання доступу до документів президентів США Р. М. Ніксона, Дж. Г. У. Буша, а також у сумнівах американців щодо правильності обвинувачення Лі Харві Освальда у вбивстві Президента США Дж. Ф. Кеннеді. Саме позиція американського народу не дозволила Ніксону знищити документи Уотергейтського скандалу, засекретити документи Буша-старшого та спонукала уряд до призначення спеціальної комісії, яка розсекретила документи про вбивство Кеннеді і сформувала спеціальну колекцію цих матеріалів у Національному архіві США. Автор підкреслює демократичні рішення, прийняті сучасним керівництвом Білого Дому, а саме створення в архіві Національного центру розсекречування, прийняття нормативних актів, спрямованих на прискорення процесу розсекречування. Однак, у монографії вказано на той парадокс, що, не зважаючи на вжиті заходи, кількість секретних файлів в американських архівах зростає. Тут важко сперечатись із дослідницею, оскільки вона ретельно полічила цифрові дані, представлені Національним архівом США у звітах Управління по нагляду за інформаційною безпекою (ISOO) за період 1982-2012 рік, звела їх у таблиці і побудувала відповідні графіки.

Серед методів архівної роботи у монографії акцентовано увагу на експертизі цінності документів, яку розглянуто у ретроспективі історії архівної справи. Автор відзначила, що до питання, які саме документи заслуговують бути вічно збереженими в анналах історії американські архівісти завжди ставилися серйозно. Дослідниця дійшла висновку, що відповідь на дане питання, не зважаючи на її відтінки, завжди була одна – ті, що можуть служити як доказ. У монографії проаналізовано праці апологетів архівної теорії у США: М. К. Нортон, Е. Дж. Ліхі, Т. Р. Шелленберга, Т. Мітчелла та інших. У тому числі вказано на критичні думки, висловлені Ф. Бауером стосовно залежності обсягів документів, які можуть бути прийняті на зберігання до

архівів, від фінансування, наданого урядом, та Л. Раппортом щодо обґрунтованості критеріїв цінності, на підставі яких документи приймалися до архівів, та необхідності здійснення повторної експертизи цінності архівних колекцій. Дослідниця зазначила, що на сучасному етапі розвитку архівної справи в США архівісти наполягають на адекватному представленні історії усіх прошарків суспільства, у т. ч. екстремістських угруповань, неформальних об'єднань громадян тощо.

Загалом, здійснене дослідження свідчить, що від започаткування архівна справа в Сполучених Штатах завжди була у фокусі уваги громадськості, а самі архівісти відрізнялись значно більшою активністю ніж їх європейські колеги. Активність архівістів проявилась у 1960-ті рр., які в американській історії позначені широкими соціальними рухами. У цей період до американських архівів приходила на роботу молодь, яка вже отримала університетську освіту з архівних спеціальностей. Вони були незадоволені бюрократизацією архівної справи, то ж по усій країні виникли товариства архівістів. Автор монографії вказує, що лише регіональні професійні організації архівістів служать розвиткові архівної науки і освіти. Місцеві ж, штатів і міст, більше сприяють співробітництву архівістів, підтриманню зв'язків між архівами. У цьому контексті автор висвітлила організацію архівної освіти і підвищення кваліфікації архівістів. Вона акцентувала увагу не лише на університетській освіті, а насамперед на діяльності Товариства американських архівістів, провідні діячі якого ще у 1940-х рр. започаткували літні інститути, метою яких було не навчання, а встановлення дружніх зв'язків архівістів та спонукання їх до самостійного удосконалення знань. В архівній освіті, як вважає автор, архівісти США завжди вбачали рушійну силу розвитку своєї галузі. Відтак, цілком обґрунтованим виглядає окремий підрозділ, присвячений у монографії Академії сертифікованих архівістів. Члени Академії є найвищого рівня професіоналами, а вимоги,

встановлені у нормативних документах щодо сертифікації не так легко дотримуються навіть тими, хто має відповідну освіту і стаж роботи. Американські архівісти удосконалюють свої знання, щоб досягти високих професійних стандартів. Проте їх позиція полягає у тому, щоб до архівних установ приймали на роботу випускників вишів із дипломами архівістів і не допускали недипломованих осіб, насамперед на керівні посади. Товариства архівістів США відстежують вакансії в архівах, сприяють кар'єрному зростанню колег. Прагнення до професіоналізму, науковості, політичної незаангажованості характеризують представників архівної професії США. Розглянувши питання професійної освіти автор монографії дійшла висновку, що професія архівіста у США, відокремившись у 30-х рр. ХХ ст. від професії історика, конституювалась та оформилась у «цех», який захищає своїх членів, спонукає їх до удосконалення та встановлює етичні кодекси професійної поведінки. Все це безумовно сприяє розвиткові галузі, кадровий склад якої складають професіонали. Цей висновок наводить на думку про стан архівної освіти в Україні, яка не має жодного архівного факультету, а до архівів приходять працювати у кращому випадку історики або філологи.

Автор монографії, висвітливши історію американських архівів, теоретичні і практичні аспекти архівної справи, не подає порівнянь із розвитком архівної справи в Україні та це й не входить до її завдань, однак читачу ці порівняння мимоволі приходять на думку. Отже, репрезентована Л. Левченко монографія «Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація» є не просто першим комплексним дослідженням, виконаним автором із науковою метою, вона порушує дуже серйозні проблеми архівів. З впевненістю можна заявити, що праця зацікавить широке коло науковців, архівістів, усіх, хто цікавиться історією та архівами, і буде сприяти удосконаленню архівної галузі в Україні.